

Оксана Мусієнко близько двох десятиліть очолює кафедру кінознавства Інституту екранних мистецтв Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К.Карпенка-Карого. Професор, член-кореспондент Академії мистецтв України, заслужений діяч мистецтв України, кавалер ордена Ольги III ступеня, президент Асоціації діячів кіноосвіти України, почесний президент кіно-телефестивалю «Кришталеві джерела», автор близько сотні публікацій та книг «У лабіринті ілюзій», «Світло далеких зірок» (у співавторстві), навчального посібника «Нова хвиля у французькому кінематографі: джерела, теоретичний ґрунт, майстри», «Новаторські течії у французькому кінематографі» та ін. Автор сценаріїв навчальних фільмів серії «Хрестоматія з історії українського кіно», численних телепередач, присвячених діячам кіномистецтва, співавтор навчальних програм з історії світового та вітчизняного кіно. Загальний стаж викладацько-педагогічної роботи Оксани Мусієнко добігає півстоліття.

Її самостійний науково-творчий маршрут розпочався у час «відлиги» після закінчення з відзнакою філософського відділення історико-філософського факультету Київського університету ім. Т.Г.Шевченка. Про найголовніше у долі, про пережите і про погляд на життя говорить Оксана Мусієнко.

Мистецтво любити кіно

«Камо грядеши?»

Як людина старшого віку, нагадую час від часу студентам, у якому розкішному становищі вони сьогодні, порівняно з нами. Пригадую, як складно було з показом навіть найвідоміших класичних фільмів. Та й ми, викладачі, мали обмежені можливості, хіба що поїхати на Московський МКФ, де щось новеньке подивитись. Наша інститутська фільмотека (зібрання фільмокопій на плівці) була бідною, хоча й мала певні цікаві речі. Серед таких — навчальний «Уроки монтажу», «Нетерпимість» Д.У.Гріффіта, щоправда, різана й калічена, бо побувала у прокаті, а тому з неї були вилучені деякі фрагменти. Пам'ятаю, як ми благали для студентського перегляду фільми, привезені в Будинок кіно. Діставши «добро», копію на таксі везли в Лавру, де був наш факультет, знімали всіх студентів з лекцій, влаштовували сеанс. Були, щоправда, викладачі, переважно на кафедрі суспільних наук, які не відпускали студентів дивитися ці «буржуазні витребеньки».

Сьогодні інформованість студентів надзвичайна, але з'явилися інші проблеми. Насамперед відсутність повноцінного кінопроцесу в Україні. Практика писати й сперечатися про фільми зарубіжні корисна, але фаховий кінознавець виросте і складеться лише на вітчизняному кіно. Хоча нині є позитивні зрушення, проте вони переважно у царині кіно авторського, де є такий флагман, як Кіра Муратова. Ми з очікуванням дивимось на нашу молодь і середнє покоління. Вже не кажу про наших випускників, переможців престижних кінофестивалів, — Тарас Томенко, Роман Бондарчук, Валентин Васянович, Ігор Стрембіцький. Звичайно, це важливо, коли у нас готують людей, які вивчатимуть кінопроцес глибоко і всебічно, матимуть уявлення про світове кіно. Це стає дедалі складніше, бо географія кінодержав стрімко розширюється. Свого часу було достатньо знати, що робиться в Європі, Північній Америці, Японії. Пізніше ми дізналися про китайську кінематографію. Сьогодні відбуваються дуже цікаві глобальні процеси, й ми бачимо, як світова громадськість зосереджує увагу на тій чи іншій раніше невідомій кінематографії, зокрема румунській — успіх на Каннському фестивалі багато про що говорить. Відтак і наш кінематограф має перспективу... Має перспективу наша кіношкола. Не слід забувати, що після закриття наприкінці 1930-х Київського кіноінституту, фахову освіту

в Україні було відкинуто на маргінеси. Людям, які приходили в кінознавство з суміжних сфер, доводилось оволодівати професією самотужки. Ми з пієтетом дивилися на ВДІК, хоча вже багато зробили, торуючи власний шлях.

Ще одним орієнтиром для нас служило польське кіно. «Закриту» інформацію ми отримували з польських фахових журналів «Фільм» і «Екран». Хоча це були ілюстровані видання, в них публікувались і серйозні праці. Саме у «Фільм» я вперше прочитала статтю Жана-Поля Сартра про фільм Андрія Тарковського «Іванове дитинство». Сьогодні газети охоче пишуть про кіно, однак іноді допускають помилки, які шокують. Тому я радію, коли наші випускники активно працюють у ЗМІ та медіа. Я пишаюсь тим, що наш випускник Володимир Войтенко заснував і очолює часопис. В Інтернеті друкується Олексій Першко, який закінчив у нас аспірантуру.

Ще одна царина діяльності наших вихованців — телебачення: відбір фільмів для показу і відповідний коментар до них. Природно, що телеканали залюбки беруть наших випускників. У новітніх мультиплексах вони готують рекламні пакети, проспекти, коментарі, формують web-сайти, розсилають інформації електронною поштою — їм не загрожує безробіття.

«Мої університети»

Мій батько, Станіслав Вікторович Вишенський, прийшов у кіно наприкінці 20-х років, ще юнаком. Працюючи на заводі «Більшовик», він потрапив на перегляд фільму Довженка «Арсенал», на якому був присутній сам Олександр Петрович. Вів цей захід Микола Бажан, вони з Довженком тоді товаришували. Подивитися картину прийшли арсенальці, які сподівалися побачити себе на екрані. Після перегляду вони залишились страшенно незадоволеними. Звучали вигуки на кшталт: «А де там я? Я тоді з кулеметом був, а той гранати кидав»... І тоді мій батько виступив і сказав: це так треба — у фільмі показаний героїчний образ революції. Довженко був тим потішений і рекомендував юнака на роботу в кіно (що узгоджувалось з тодішнім гаслом «Комсомольці — в кінематограф!»). Так батько за рекомендацією Довженка поїхав працювати асистентом режисера на Одеську кінофабрику. Після чого, повернувшись до Києва, працював у реперткомі, а потім — у кінопресі. Війну батько пройшов з 22 червня 1941 до 9 травня 1945. Після перемоги деякий

час служив в окупаційних радянських військах. Повернувшись до Києва, прийшов на кіностудію. Він був ерудованою людиною, чудово володів німецькою, був обізнаний в проблематиці тогочасного кіно, знав його історію. Це стало йому у пригоді, коли викладав курс історії кіно на кінофакультеті нашого вузу і в інституті культури. В нашій домашній бібліотеці зберігаються книжки, підписані Марселем Мартеном, Віктором Шкловським, Жоржем Садулем, Іваном Корнієнком.

Особливу роль в моїй кіноосвіті зіграв батьків знайомий, який працював в Україні, навіть викладав в кіноінституті, — Георгій Олександрович Авенаріус¹. Будучи співробітником Держфільмофонду (в Білих Стопах), він привозив до Києва фільми, що замовляли кіногрупи. Я пройшла вишкіл в Авенаріуса в 1950-х. Він прекрасно представляв фільми, багато розповідав про акторів, режисерів. Пам'ятаю його блискучі лекції про комедіографа Френка Капру, про Біллі Вайдлера. Авенаріус показав нам навіть «Народження нації» Д.В.Гріффіта, що тоді було просто неймовірно, а також американську кінокласику 30-х: Говарда Гоукса, Вільяма Вайлера, Джона Форда. Я завжди відвідувала ці перегляди, які відбувалися у Спілці кінематографістів. На початку 1960-х показували фільми Жана-Люка Годара, Клода Шаброля... Перегляди відбувалися також у Малому залі Жовтневого палацу. Там показали «Тіні забутих предків», після чого розгорілась запекла дискусія. Кінематографісти старшого покоління картали режисера за те, що він відійшов від першоджерела.

Моя мама, Наталя Кандиба, була прекрасною актрисою, працювала в театрі ім. І.Франка, куди прийшла 1937 року після закінчення інституту. Вона походила з аристократичного роду Кандиб. У Малоросійському Родословнику В.Л.Модзалевський завершує опис цього роду її батьком, а починає з Корсунського полковника Федора Кандиби (середина XVII століття). Мама була одним з останніх нащадків цього роду (хоча у Львові продовжується чоловіча лінія Кандиб). Цікаве життя вона прожила. В театр І.Франка повернулася у 1950-х. Грала з Ю.Шумським, В.Добровольським, П.Сергієнком.

У кіно вона знялась в кількох ролях: у Віктора Іванова в «Олексі Довбуші» (1960) та у «Пригодах з піджаком Тарапуньки» (1955); в картині «Шлях до серця» (1970) у Віктора Івченка, з яким вони були однокурсниками; була задіяна в стрічці Олега Ленціуса «Фортеця на колесах» (1960), активно працювала на дубляжі. Та розкрилася як актриса у Київській державній філармонії, показавши себе майстром художнього слова. Захоплені відгуки про неї писали на своїх книжках Максим Рильський, Андрій Малишко, Борис Олійник, Платон Воронько, Леонід Вишеславський. Мама читала багато віршів Ліни Костенко, Любові Забашти. В нас зберігається альбом з пам'ятними написами. Мама мала дві коронні програми, присвячені творчості Лесі Українки та життю і долі Соломії Крушельницької. Остання з особливим успіхом сприймалась у Львові. Вже незадовго до смерті вона активно працювала над програмою, присвяченою Марії Заньковецькій. На жаль, не відбулося...

Мої батьки дали мені дуже багато. Хоч вони не мали «ні чинів, ні орденів». Мені приємно, що мої дочка й онука пішли у цьому ж напрямі, хай з власними орієнтирами, але теж займаються проблемами мистецтва. Дочка вже має серйозний доробок, видані книжки та публікації.

«Велика переміна»

У 1967 році, після багатьох спроб, я вступила до аспірантури ІМФЕ ім. М.Рильського у відділ кіно, маючи філософську освіту. Університетський диплом я написала на кафедрі психології. Це була наївна робота про виразні засоби кінематографа і про вплив на глядачів того чи іншого режисерського прийому. В аспірантурі я хотіла писати роботу з соціології, продовжуючи тему «Особливості сприй-

няття екранного образу», але мене розумні люди зупинили, звернувши увагу, що я не маю достатнього наукового апарату, лабораторії, отже не зможу робити соціологічні вибірки, без чого дослідження не буде репрезентативним. Я відмовилась від теми. Тоді мені на очі потрапила книжечка Юрія Ханютіна² «Попередження з минулого». Це був аналіз фільмів про Велику Вітчизняну війну. Прочитавши, я пригадала фільми на цю тему, зняті в Україні, й дійшла висновку, що саме вони на початку 1960-х років виявилися найбільш художньо довершеними та гуманістичними (ще не було розквіту поетичного кіно). Саме тоді велася дискусія про «окопну правду», про «слова великі і прості». Обговорювались тогочасні «воєнні» фільми, які вигідно вирізнялися на загальному тлі. В 1960-ті дозволялось, аналізуючи фільми про війну, говорити про справжні конфлікти і пристрасті на рівні «бути чи не бути?». В самих подіях була закладена драматургія життя. А що переважало у так званих фільмах про сучасника? Попри формальну відмову від славнозвісного лакування дійсності, боротьба «хорошого» з ідеальним і «ще кращим» залишалась основою драматургічних конструктів. Мені не хотілось цього торкатися. Тоді К. Муратова уособлювала «міщанський» побутовий кінематограф. Хоча при всій повазі до сучасних робіт цього майстра, моїми улюбленими фільмами залишаються ранні картини Муратової, її «провінційні мелодрами» «Короткі зустрічі» та «Довгі проводи». «Короткі зустрічі» я просто обожнювала — була в захваті від гри Муратової, Русланової і Висоцького. Натомість «Довгі проводи» я дивилась дещо роздратовано, але роздратування зняла фінальна кода, коли героїня З.Шарко, влаштувавши скандал у залі, здирає з себе перуку, сидить і плаче у розпачі, а в глибині кадру дівчина співає «Что ищет он в краю далеком, что кинул он в краю родном». Сцена довела-таки мене до сліз. Я тяжіла не стільки до роботи за письмовим столом (хоча я собі дозволила дещо написати і видати), скільки до читання публічних лекцій. Маленькі спеціальні курси історії кіно викладала в консерваторії і художньому інституті. Ще аспіранткою почала читати невеличкий курс для акторів в Театральному інституті. Викладацьку школу загартування я пройшла в технічному училищі на бульварі Шевченка, де навчалися майбутні складальники радіоапаратури. Я читала основи естетичного виховання. Уявіть прихід молоді викладачки в аудиторію, де сидить 40 шибайголів, не дуже налаштованих на високі матерії. Проте в нас склалися дружні стосунки — ми разом ходили в кіно, відвідували музеї (Російський, Західного мистецтва, Український). Навіть на футбол ходили. Вони купували мені квиток, і ми вболівали всією групою. Пам'ятаю, як вони написали мені рецензію на фільм «Електра», знятий за Еврипідом у 1962 році грецьким режисером Міхалісом Какоянїсом. Чудові були часи! До інституту ім. І.Карпенка-Карого мене запросив його ректор Іван Сергійович Корнієнко. Я вдячна йому за те, що повірив у мене — я тоді щойно захистила дисертацію. І ця робота стала моєю дорогою життя. Я рада, що в мене хобі і робота одні й ті ж. Нині, каюсь, фільмів дивлюся все менше. Сьогодні моє улюблене заняття — перегляд разом із студентами класичних стрічок. Відкривати їх знов і знов. Це неправда, що кіно боїться часу. Справжнє мистецтво набуває ще витонченішого смаку, розкриває нове й незвідане, допомагає зрозуміти себе самого.

Підготувала Ірина Зубавіна

¹ Авенаріус О.Г. (1903 — 1958) — радянський кінознавець, кандидат мистецтвознавства. У 1932 — 1936 викладав у Київському кіноінституті. З 1936-го — читав курс зарубіжного кіно у ВДІКу. Брав участь у створенні Держфільмофонду, з 1948-го очолював його іноземний відділ. Працював над «Історією світового кіно», робота залишилась незавершеною.

² Ю.Ханютін, разом з М.Туровською, був співавтором найвідоміших документальних стрічок М.Ромма «Звичайний фашизм», «І все ж таки я вірю».